

Emlébeszéd
Marót Károly r. tag fölött
Ritoók Zsigmond r. tagtól

Nem szorul különösebb bizonyításra, hogy a 19. sz. vége az európai kultúrában nagy társadalmi és szellemi válság és átalakulás időszaka volt. A párizsi kommün és a munkásmozgalmak megrendítették a polgári társadalom szilárdságába vetett hitet, a nagy francia forradalom, a korábban a polgári társadalom szülőjeként ünnepezt, kezdett minden baj szülőjévé átszíneződni.¹

Az addig minta-tudománynak tekintett fizika olyan kérdésekkel került szembe, amelyekre a maga klasszikus módszereivel nem tudott választ adni, ez ismeretelméleti válsággal, a rációba (a 19. századi értelemben vett rációba) vetett hit megingásával járt együtt.² Az ugyancsak kísérletekből megszülető mélylélektan, mely szerint az ember lelki életének mélységeiben régen meghaladottnak hitt indulatok lappanganak, melyek bármikor feltörhetnek, az addig egyértelműnek és egyenesvonalúnak gondolt fejlődésbe vetett hitet tette kérdésessé, s ezzel kérdésessé vált a történeti módszer: a történeti szemléletet kezdte felváltani a leíró, a rendszerszemlélet.³ Az ókortudománynak ezen belül megvoltak a maga külön nehézségei — ezekről máskor részletesebben beszéltem, most csak utalok rá⁴ — : Elvesztette az egésznek a látását, és elvesztette a kapcsolatot a maga kora problémáival, kezdett a nem-szakmabeliek számára érdektelenné válni.

Európa keleti felében, így Magyarországon is, a helyzet még bonyolultabb volt. A társadalmi és szellemi lemaradottság következtében a fejlettebb világot utól kellett volna érni, de elkerülve annak kiütköző problémáit. A kor így valóban egyfelől egyre türelmetlenebbül újat akaró, másfelől késlekedő, visszahúzó kor lett, a század minden problémája, és a problémák minden megoldási kísérlete, később nagyon különfélévé váló csírákban legalább, együtt volt. Az ókorral való foglalkozás itt is támadásoknak volt kitéve, az általában

¹ Ennek legjelentősebb megnyilvánulása Taine nagy munkája volt: *Les origines de la France contemporaine* (1876-1894), melyet szinte megjelenésével egy időben magyarra is fordítottak.

² Simonyi Károly, *A fizika kultúrtörténete*. Bp.³1986. 371-2.

³ Ennek első megnyilvánulása a Saussure féle általános nyelvészet volt, amint azt 1891 és 1913 közt a genfi egyetemen kifejtette. Nyomatásban részben hallgatói, részben saját jegyzetei alapján csak 1916-ban jelent meg. — A budapesti egyetemen Mayr Aurél már 1891-ben a hallgatók számára indoeurópai nyelvtudományi pályatételként a következő kérdést tűzte ki: Mennyiben különbözik De Saussure vocal rendszere a neogrammatikusokétól? (*Alkalmasint* fiatalkori, Lipcsében megjelent, még nem általános nyelvészeti munkája — *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes* — alapján. Talán ez Saussure hatásának első nyoma Magyarországon?)

⁴ Az ókortudomány fogalmának változásai. In: Havas L. — Tegyei I. (szerk.), *Bevezetés az ókortudományba*. I. Debrecen ²1998. 26-29; Babits és az antikvitás. *Odysseus és a Szirének: Irodalomtörténet 70* (Ú. f.) 20. 1984, 591-2; *Homer und unser Jahrhundert: Acta Ant. Hung.* 31, 1985/88, 310-12. stb.

adott problémákon túl a szélsőséges nacionalizmus támadta, mert nem nemzeti, a polgári radikalizmus, mert elavult, semmi haszna. Történtek kísérletek arra, hogy a klasszika-filológiát valahogyan fontossá, a nagyobb közönség számára is érdekessé tegyék — nem sok sikerrel. A legtöbben a problémát sem érzékelték,⁵ s Hornyánszky Gyula, mint aki az angol etnológiai iskola és a francia szociológia eredményeit akarta kamatoztani és meghonosítani, az óorkutatásban meglehetősen magányos maradt.

Ilyen körülmények között indult Marót Károly pályája. Marót Károly 1885. március 2-án született Aradon, Kronstein Dániel és Hubert Karolina gyermekeként.⁶ A nyolcvanas évek közepe valahogyan a magyar szellemi élet kiemelkedő személyiségeinek bő termését hozta: 1883-ban született Babits, Juhász Gyula és Szekfű Gyula, 1884-ben Balázs Béla, 1885-ben Lukács György, Fülep Lajos, Kosztolányi, Kuncz Aladár és Eckhart Ferenc, 1886-ban Tóth Árpád, Polányi Károly.

Arad megye és Arad város régtől fogva ápolta a műveltséget — 1794-ben magyar tudós társaság alapítását javasolta és a sajtószabadság mellett foglalt állást, a városban 1873-ban gimnázium, a rákövetkező évben reáliskola, 1885-ben kereskedelmi szakiskola nyílt, ugyanazon évben indult itt a Jancsó Benedek szerkesztette *Középiszkolai Szemle*. 1882-ben alakult meg a Kölcsey Egyesület, a város kulturális egyesülete, melynek felolvasó üléseit meglehetősen érdeklődés kísérte, lett állandó színháza is — a vármegye és a város monográfusa mégis azt kénytelen megállapítani, hogy Arad “sok körülménynél fogva nem válhatott a szellemi műveltség igazi központjává”. Én e “sok”-ból csak egyet említek: A város lakosságának mindössze 8,8 %-a volt értelmiséginek tekinthető, viszont a hat éven felüli lakosságának 32,2 %-a volt 1890-ben analfabéta. Az is igaz viszont, hogy a város meglehetősen szabadelvű volt: Fábíán Gábor már 1844-ben sürgette a zsidókkal való házasság törvényesítését, s a megye 1848-ban a zsidóemancipációt időszerűnek tartja. A városnak már régen volt román tanítóképzője, mire 1872-ben magyart is szervezett. Másfelől a zsidóság is szokatlanul modern volt: Chorin Áron, aki 1789-től ötvenöt éven át volt a város rabbija, merész hitújító volt, s mint ilyet orthodox részről sok támadás érte, utóda, Steinhardt Jakab

⁵ Vári Rezső, *A classica-philologia encyclopaediája*. Bp. 1906. XIII-XVI. Más kérdés, hogy Vári maga sem jó irányban kereste a korszerűséget.

⁶ A személyi adatokat a Marót Károly által 1962. aug. 26-án kitöltött Törzslapról veszem: A MTA Levéltára Akadémikus dosszié. A névmagyarosítás 1902-ben vagy 1903-ban történt, az Aradi Kir. Főgimn. Értesítője szerint (1901/1902) mint VII. osztályos még Kronstein Károly néven, (1902/1903) mint VIII. osztályos már Marót Károly néven szerepel. Teljes neve a Törzslap szerint Marót Károly Ede, az Ede nevet azonban valószínűleg csak a keresztségben kapta, mivel keresztaja Margalits Ede volt (Ponori Thewrewk Emil kéziratoss naplója szerint, 1907 ápr. 5-i bejegyzés, XXXIII. kötet, 87^v).

pedig 1845. április 10-én az országban elsőként magyarul prédikált.⁷ Minden jel szerint tehát volt a városnak egy felvilágosult és művelt, de vékony értelmiségi rétege, viszont volt egy sokkal nagyobb, elmaradott és műveletlen tömeg is. Itt született, mint említettem, Maróttal egy évben Kuncz Aladár és egy évvel később Tóth Árpád, de egyik sem itt járt iskolába, nem Arad hatott rájuk, hanem Kolozsvár ill. Debrecen.⁸

Hogy Marót milyen indíttatásokat kapott a gimnáziumban — melynek az Orczy és a Vásárhelyi család adományával megalapozott 30 000 kötetes könyvtára volt — s mit a városban, nem tudhatjuk, de a szabadelvű gondolkodást és az új iránti fogékonyságot valószínűleg innen hozta magával.⁹

Az egyetemet Budapesten végezte. Hogy milyen körülmények közt, nem tudom, de aki ismeri Herczeg Ferenc *Emlékezéseiben* az egyetemi hallgatók életéről szóló lapokat,¹⁰ még ha azok a húsz évvel korábbi állapotokat festik is, aligha hiszi, hogy Marót kényelmesen élt. Mindenesetre szorgalmasan dolgozhatott, mert 1905. április 12-én kitűnő alapvizsgát tett, 1907. május 10-én pedig *summa cum laude* doktorált, Ponori Thewrewk Emilnél.¹¹ Előtte kikeresztelkedett,¹² ami azonban aligha jelentett többet neki, mint Heinének: "belépőjegyet az európai kultúrába". Egyetemi hallgató társairól onnan tudunk, hogy a Philologiai Seminarium tagjai 1905. október 9-én üdvözölték Ponori Thewrewk Emilt egyetemi tanársága harmincadik évfordulóján, s az üdvözlőt a Seminarium tagjai mind aláírták. Az aláírók között Marót mellett számos ismerős nevet találhatni. Névsorban említek néhányat: Czebe Gyula, Grünfeld (Mező) Ferenc, Kuncz Aladár, Pais Dezső, Rab István, Szabó Miklós, Szolár Ferenc, Trócsányi Zoltán.¹³ Kevésbé lelkesítő a tanárok sora: Thewrewk pályája alkonyához közeledett, Némethy állandóan idegkimerültséggel küzdött, csak Hegedüs István állott a helyén és hirdetett érdekes, de nem Homérosszal kapcsolatos órákat, mellette Pecz Vilmos,

⁷ Az adatokat Márki Sándor munkájából veszem: Aradvármegye és Arad szabad királyi város monográfiája. Szerk. Jancsó Benedek. III. Aradvármegye és Arad szabad királyi város története. Arad 1895. 761-95. Az idézet a 791. lapon. — Chorin Áron unokája, Ferenc már főrendi házi tag és a GyOSz elnöke.

⁸ Maróttal egy évben született Aradon és itt is járt gimnáziumba a jogtörténész Eckhart Ferenc; az 1897-ben Temesváron született Kerényi Károly pedig Aradon tanult és itt is érettségizett (Szilágyi János György szíves közlése). A város szellemi rangja tehát a századfordulóra úgy látszik megemelkedett.

⁹ Latintanára Telmányi Emil (a hegedűművész apja), majd ennek halála után Gaál Lajos és a VIII. osztályban Burián János volt (1898-tól a gimnázium igazgatója). Görögtanárai: Kollman Gyula, Szentirmai Gyula, az utolsó évben Vayer Lajos (a művészettörténész apja) volt. Marót sohasem volt "tisztja jeles" tanuló, egy-két jó mindig becsúszott, de tekintélye lehetett, mert nyolcadikos korában őt választották az önképzőkör elnökévé (Eckhart Ferenc volt az alelnök). Marót székfoglalójának címe az iskola 1902/1903. évről szóló értesítője szerint Ilias Z 375-512 volt, valószínűleg műfordítás. Ez a Hektór és Andromaché találkozása. (A sorszám megadása talán hibás 374-514 helyett.) A Homérosszal való foglalkozás itt kezdődött.

¹⁰ Herczeg Ferenc Emlékezései. Bp. 1985. 159-161. Herczeg elsősorban a jogászok életét ismerhette, de a bölcsészeké sem lehetett jobb.

¹¹ Ponori Thewrewk, i. h. XXXI 57^v; XXXIII 94^v.

¹² Ponori Thewrewk, i. h. XXXIII 70^v (jan. 7.) és 87^v (ápr. 18).

¹³ Ponori Thewrewk, i. h. XXXII 38^v.

aki azonban főleg közép- és újgörög témákról beszélt, s a klasszikus írókat is újgörögül magyarázta. Marót későbbi munkássága, disszertációja is, leginkább Hornyánszky Gyula életművéhez kapcsolható, bár Hornyánszky magántanári órái is többnyire másról szóltak, nem Homéros összehasonlító vizsgálatáról.¹⁴ Úgy látszik, Marót már hallgatóként is többé-kevésbé a maga útját járta, s elsősorban olvasmányai hatottak rá.

Doktori értekezése (*Fejezetek a Homéros-kérdéshez*. Bp. 1907)¹⁵ két részből áll. Az első *A görög epikus hasonlatok és viszonyuk a Homeros-kérdéshez* címet viselte. Marót elsőként vezeti le a nagy hasonlatokat a rövid hasonlításból, amennyiben — kissé mechanikusan — úgy képzei, hogy a hasonlítás egy képző elemmel bővült, mely az idők folyamán maga is bővíthetett (ezt rétegeességnek nevezi).¹⁶ A dolgozatnak azonban a második fele az igazán érdekes, ahol Marót az Ilias létrejöttéről beszél. Abból indul ki, ami a népi epikában gyakran megfigyelhető: Egy történet valamely eleme rokonnak látszik, esetleg csak egész külsődlegesen, egy másik elbeszélés valamely elemével, így a kettő közt kapcsolat jöhet létre, új szerkezeti egység és új értelem. Ezt két magyar népmesén és a Kalevalán szemlélteti, majd ugyanezt bizonyítja az Ilias esetében, amelyet ő szóban keletkezettnek tart, és amely szerinte a harag-történet és a Patroklosért való bosszú történetének összekapcsolásából született, amelyhez azután — mint a hasonlatok rétegeességében — sok egyéb történet kapcsolódhatott. A közös elem Achilles személye volt.¹⁷

Nehezen állom meg, hogy e kitűnő elgondolás részleteit ne ismertessem, annál is inkább, mert teljesen összhangban van azzal, amit ma a szájhagyományozó epikáról tudunk, másfelől mert maga Marót később erre az elgondolásra soha nem tér vissza részletesebben. Ki kell mégis emelni három gondolatot, melyek későbbi munkássága miatt jelentősek. Az egyik az, hogy a történelem, a történelmi esemény önmagában soha nem lehet az eposz tárgya, csak háttérül szolgálhat ahhoz. Mikor 1918-ban azt a kérdést boncolgatja, hogy miért nem született jelentős műalkotás magáról a háborúról, majd ezt a gondolatot fejti ki részletesen.¹⁸ A másik

¹⁴ Hornyánszky 1904/5. első félévében a görög történelemről beszélt a kezdetektől a Kr. e. 6. sz.-ig, az 1906/7. tanév második, és az 1907/8. tanév első félévében a görögök vallásáról. Módszerben, szemléletben azonban bizonyosan formálólággal hatottak az olyan kollégiumai is, mint *A tömeg szerepe a görög történelemben*, (1905/6. első félév), vagy *Tömegpsychologiai tanulmányok a görög történelem köréből* (1906/7. első félév).

¹⁵ Marót műveinek teljes bibliográfiája: Szalay Ágnes, *Marót Károly irodalmi munkássága: Antik Tanulmányok* 2, 1955, 189-198; 11, 1964, 5-6. Itt említem meg, hogy az Akadémiai Könyvtár Kézirattára több mint háromezer, Maróthoz intézett levelet őriz. Ezek átvizsgálása bizonyára érdekes részletekkel színezné a tudományos élet- és pályaképet, de ezt a munkát nem végeztem el.

¹⁶ A dolgozatnak ez a része külön is megjelent: *Egyetemes Philologiai Közöny* 31, 1907, 386-404.

¹⁷ Marót tudomásom szerint az első, aki az Iliast e két elem összekapcsolásából magyarázza és ezt bizonyítja is. Hasonlóan, egészen más érveléssel és természetesen Marótról nem tudva: W. Sale, *Achilles and Heroic Values: Arion* 2, 1963, 86-100.

¹⁸ A háború mint költői lehetőség: *Huszdik Század* 19, 1918, 337-45, benne ilyen mondatok: "kulturáltság és gyűlölet nehezen fér össze". *Vö. Háborús aberrációk: uo.* 17, 1916, 301-5.

az, hogy "az eposzt illetőleg annak bizonyos részét természetesen mindig egy-egy ember gondolja ki (a «nép» csak fogalom), és a «népköltészet» elnevezés nem adja a keletkezés jelölését, inkább a költemény egész életére vonatkozik". Ez Marótnak a népköltészetéről mint közköltészetéről alkotott felfogásában bontakozik ki. Végül az, hogy "Homerós mint népköltemény csak analógiák vagyis más népek költészete alapján fejthető meg". Ezt a tételt van hivatva bizonyítani szinte mindaz, amit Homérosról írt.

Egyelőre azonban, miután 1908 tavaszán tanári oklevelét is megszerezte, Petrosényba, ebbe a Hunyad megyei kisvárosba kapott helyettes tanári kinevezést. Igaz, hogy ez járási székhely volt, hogy lakóinak száma majd kétszer annyi volt, mint Fogarásé, ahová ugyanebben az évben Babits is került, de — bár az iskola könyvtára nem volt rosszul felszerelve, — a nagy könyvtáráktól távol alkalmasint ő sem érezte magát itt igazán elemében. 1911 őszéig, amíg a petrosényi gimnáziumban tanított, nem is tett nagyobb terjedelmű munkákat közzé.¹⁹ Mégis, szüntelen dolgozott, olvasott, kisebb cikkeket, könyvismertetéseket írt. Ez utóbbiak sosem voltak, ekkor sem, később sem, csak tartalmi kivonatok, Marót mindig saját véleményét is hozzáfűzte, s néha ez volt a túlnyomó rész. Ezért rendhagyó az A. Lang, *Homer and his Age* c. könyvéről írt ismertetője,²⁰ mely feltűnően terjedelmes tartalmi ismertetést ad. Lang Marót számára olyan élményt jelentett, mint később J. E. Harrison, s Lang halálakor, 1912-ben, szokatlanul lírai nekrológot írt a Nyugatban.²¹ E nekrológ valószínűleg többet mond róla, mint Langról, s megint sokmindent előlegez a későbbi Marótból.

"Az igazi tudós és költő csak egyféle: a fantázia gondolkodó kormányosa... tehát se a «szobatudós» néven szépített fajta nem tudós, se a «száraz»-zal mentegetett szószólás nem egyéb szalmacséplésnél,... tehát költőnek, tudósnak egyaránt teljes, élő embernek kell lennie." "Persze, külön könyvre ... vár annak kimutatása, hogy teszem a Darwin vagy Laplace féle elméletekben mennyit épített a költői képzelet és mennyit a tudós exaktság, mennyi az, amit a fantázia írt úgyszólván elé a tapasztalatnak, és mennyi az adatgyűjtés nyers köre, ami csak beillesztést igényel (ami ugyan már magában költői munka). Hányszor volt — merjük mondani: mindég úgy volt — , hogy a természeti és minden igazságok csak késői követői a jól fegyvelmezett fantáziának (éles kilátás a költő-tudósra!), mely az örök Alkotó-Elképzelésnek, való világunk egyetlen valóságának többé-kevésbé teljes darabja. A világ maga költői gondolat, melynek megfejtése bármily «nehéz»-nek (tudományosnak)

¹⁹ 1911-ben még Petrosényban lett rendes tanár, de 1911 őszén már Ceglédre helyezték.

²⁰ A. Lang: *Homer and his Age*: EPHK 32, 1908, 763-8. Alkalmasint ezen tanult meg angolul.

²¹ Nyugat 5/II 1912, 301-4.

tessék is, csakis költőnek sikerülhet. Igazságai, absztrakt igazságai tehát az ún. tudománynak nincsenek, csak tényei; az igazságot, a sokféléit, mindig a tudós képzeletének, egyszóval a költőnek kell kölcsönadnia, azaz beléalkotnia. ...Az igazán nagy költők (tudósok) mind sokoldalú, helyesebben sokérdeklődésű emberek... izgatja őket minden, ami korukat, mindaz, ami élet. A teljesen egyoldalúak talán sosem egyebek, mint egyes mesteremberek."²²

Marót Langról beszél, de aligha kérdéses, kire gondol. Hogy mennyi verset írt, nem tudom, nyomtatásban csak kettőt ismerek,²³ de ekkortájt (1912) fordította le Vergilius Georgicájának második könyvét, amit majd csak sokkal később, 1929-ben jelentetett meg.²⁴ Fontosabb azonban ennél, amit a fantáziáról mond. Nemcsak azért, mert valószínűleg igaz, nemcsak azért, mert a költő-filológusokat hiányoló Nietzsche véleményével cseng egybe, hanem, mert magáról Marótról is sokat elárul. Ha kombináló képessége működni kezdett, nem mindig tartotta szükségesnek a szigorú filológia igénybevételét, még akkor sem, ha ez megerősítette volna állítását,²⁵ hanem beírta a már disszertációjában fontosnak tartott analógiával.

Mielőtt továbbmegyek, hadd ejtek azonban szót élete alakulásáról. Az 1911/12-es tanévet már mint a ceglédi gimnázium r. tanára kezdte el, ahol Pais Dezsővel tanított együtt. Közelebb került Budapesthez, és élt is az így adódó lehetőséggel. Rendszeresen feljárt (vasárnap és vakációk idején) a Fővárosi Könyvtárba dolgozni, ami bizonyára nem volt mindig pihentető. Mindenesetre az ember álmélkodik, ha Cegléden írt munkái olvasmányjegyzékét látja, és azt kérdezi: Hogy volt képes hatnapi tanítás és az azzal járó kötelezettségek mellett ennyit olvasni? Mert nemcsak a könyvbírálatok száma nagy (1912-ben hét, 1913-ban nyolc), hanem itt született a *Homerus comparatus* négy része, sőt, az ezeket kiegészítő *Addendumok* és újabb *Addendumok* egészen 1933-ig elhúzódó sora is itt kezdődött. A négy részben egy-egy Homéros-helyet értelmez elképesztően gazdag és mind messzebb burjánzó etnológiai anyag felvonultatásával.²⁶ Nagy kár, hogy ez az anyag, mely az értelmezések helyességétől függetlenül valóságos kincsesbánya, csak magyarul hozzáférhető.

²² I. h. 302-3.

²³ Napkelet (Kolozsvar) 2, 1921, 297-8. Mivel azonban az egyik címe A "Mea-ciklus"-ból, feltehetőleg voltak más költeményei is.

²⁴ P. Vergilius Maro Georgiconának második éneke. Szeged 1929. (Széphalom Könyvtár 16) és előzőleg két részben a Széphalomban, 3, 1929, 86-9; 243-5.

²⁵ Marót a közönség/közösség ihlető szerepének felismerését Pindarostól eredeztette (ΙΑΙΟΣ ΕΝ ΚΟΙΝΩΙ: EPhK 64, 1940, 224-35; Egy új Pindaros-könyv és a magyar óorkutatás: Antik Tanulmányok 3, 1956, 275-81), holott ha a lírikusok töredékeinek nem egy rossz kiadását használta volna, melyben a szövegösszefüggés nincs megadva, láthatta volna, hogy ezt már Alkman felismerte.

²⁶ I. II. 16, 100 és Od. 3, 388; II. Od. 9, 473 és 491; III. II. 22, 79-85; IV. Od. 5, 79-98.

Marót teljesítménye így is tiszteletet parancsoló. Annak a sokérdeklődésűségnek azonban, melyről a Lang emlékezés beszél, más bizonyítékait is adta. Ismételten írt Petőfiről, Madáchról, Aranyról, ha most ezekre nem térek is ki. Mindjárt Ceglédre kerülésekor a ceglédi Szabad Líceumban előadást tart *Bevezetés az ú. n. modern költészet olvasásához* címmel. Bár a gimnáziumi Értesítő a tartalmat nem adja meg, egy évvel később megjelent szimbolum-dolgozata és nem sokkal későbbi líra-dolgozata ismeretében aligha kérdéses, hogy Adyról beszélt — hat évvel az Új Versek megjelenése után, ő a latin-görög szakos gimn. tanár. Hadd szóljak tehát erről *A szimbolum történetéhez* című dolgozatról.²⁷ A szimbolum — fejtegeti — belső kényszerből, tudattalanul jön létre, s "a szimbolumalkotással keletkezett... szép tudattalan tudatát minden művészlélekben benszületett, beidegzült készségnek... kell feltételeznünk". Ez így talán még kissé dagályos nagyotmondásnak tűnhetik, de aki Marót későbbi dolgait ismeri, tudja, mi az, amit Marót itt kissé bizonytalanul fogalmaz meg. Vagy nem is bizonytalanul? Még néhány mondatot idézek. "Szimbolum csak egy van. Kényszerű... Csak éppen a szükségszerűséget előidéző körülmények módosultak a kor és egyén kultúrájának megfelelően." Itt kitér Adyra (1913-ban vagyunk!), majd arról beszél, hogy a szimbolum is a szuggeráló egyén és a szuggerálandó tömeg szembesülésében megértésre tart számot, mint a nyelv. "Rendes esetben tehát a tökéletes szimbolum-művészetet a bennünk lakó egyéni szubjektív és a közösségi objektív hajlam teljes érvényrejuttatása hozza létre", a recipiensek objektív (nem egyénenkénti) igényei. Aki ismeri Marótnak a Fedics Mihály meséivel kapcsolatos tanulmányát, vagy általában a népköltészet problémáiról szóló dolgozatait, az tudja, hogy Marót egyik legérdekesebb, legtermékenyebb elgondolásának forrásvidékén járunk.

Pedig nem ez volt a ceglédi gimnázium tanárának egyetlen fontos írása. 1916-ban jelent meg *Líránk egy fejezetéhez* című dolgozata a Huszadik Század-ban.²⁸ Ebben azt fejtegeti, hogy a líra előbb a ritmusban nyilvánul meg, azután a szóban, ez utóbbi mintegy lefordítása a ritmusban megnyilatkozó indulatnak. Az érzelemreveláció, a lírai műalkotás mindig formai újdonságot és (megértési) nehézséget jelent. Lírai korszakok azok, amikor a régi elvesztette pezsdítő frissességét (itt a fiatal Lukácsra is hivatkozik: lírai korban az esszé is líra). Ez nem jelenti azt, hogy az ősből semmi nem szólal meg, mert, mondja lélektani kutatásokra hivatkozva, az ősök elváltozásai az utódokban is mutatkoznak, de azt igen, hogy a lírikus "jobbatadó képességgel tagadja a múltat — a nagyközönséget ennek hiánya jellemzi". Itt tér rá az Ady-kérdésre. (Ady mint jelenség valószínűleg erősen befolyásolta az egész

²⁷Huszadik Század 14, 1913, 595-609, az idézetek 603; 604; 607.

²⁸ Huszadik Század 17/II, 1916 208-14

gondolatmenetet). Adynak nem őse Baudelaire, Verlaine, Adyból magából tör elő az új formában megnyilatkozó, szóvá formálódó indulat, a kívülről befelé való egyéniségfejlesztés ("utánzás") ehhez képest másodlagos. "A tehetség ráeszmél, hogy születési diathézisében lappang olyan fejlődésre képes potenciál — írja — , mely valami szociális novumban gyökerezik, a líra újságigényének kielégítésével kecsegtet, és kellő kifejtésben lélekrevelációt (egyéni novumot) ígér." Ennek folytán ellenségei leértékelik, lelki rokonai felmagasztalják. Nem folytatom, de már itt is utalok a huszas évek két nagy tanulmányára.

Marót azonban nemcsak a magyar irodalom novumai felé fordult érdeklődésével. Ugyancsak 1916-ban jelent meg az Egyetemes Philologiai Közönyben Thomas Mann tanulmánya (a Buddenbrook-regény 1901-ben jelent meg először!), melyben Thomas Mann stílusában, szerkesztő művészetében mutat ki a görög epikához hasonló vonásokat (az ismétlődő kifejezések szerepe a szerkezetben és a jellemek rajzában).²⁹ És ugyanebben az évben jelent meg a rá igen nagy hatást gyakorló Croce-ról szóló írása, akinek a műfaji megkülönböztetések tagadásában mindvégig hű követője maradt.³⁰

A következő évben fontos változás állt be az életében: 1917-ben a kolozsvári egyetemen magántanár lesz, s a kolozsvári szellemi társasági életben is tevékenyen részt vesz.³¹ Magántanári próbaelőadása a homérosi eposzok vallástörténeti jelentőségéről szólt.³² Kifejtette azon, később is vallott meggyőződését, hogy mágia és vallás eredetileg nem két külön dolog volt, nem egymás utániságban létezett, mint Frazer gondolta, hanem egymás mellettiségben, egymásra kölcsönösen hatva. Az eposz azonban nem engedi be a maga világába a mágikus képzeteket, legfeljebb elszólásokban, csak a vallásiakat. Ez hozátartozik a *color epicus*-hoz. Elsőként értelmezi az epikus nyelvben gyakori körülírásokat (ἴς, βίη + gen.) a mana-elképzelésből, s itt beszél először arról, hogy a földet és eget széttartó oszlopok az ég és a föld szétválasztása mítoszának emlékei, s hogy Atlas is e mítoszból kifolyólag "pusztító eszű". Ezt a kérdést később még több dolgozatában tárgyalta.³³

Marót mint a kolozsvári egyetem magántanára valószínűleg úgy gondolta, hogy pályája most már nyugalmas, egyenes, és előbb-utóbb megörökli valamelyik katedrát. Ha így gondolta, tévedett. 1918 karácsonyán román csapatok szállták meg Kolozsvárt, s 1919 május

²⁹ Thomas Mann és a klasszikusok: EPhK 40, 1916, 237-47.

³⁰ Huszadik Század 17, 1916 208-14.

³¹ 1917 októberében saját kérelmére a kolozsvári ált. leánygimnáziumba távozik.

³² Ethnographia 28, 1917, 237-47; ezzel lényegében megegyezik Zur religionsgeschichtlichen Wertung Homers c. dolgozata: Yearbook of the New Society of Letters at Lund. Lund 1924. 149-69. (Marót első, külföldön megjelent munkája).

³³ *Ἄτλας ὀλοόφρων: Philologische Wochenschrift 46, 1926, 585-90; Kronos und die Titanen: Studi e Materiali di Storia delle Religioni 8, 1932, 48-82; 189-214; Die Trennung von Himmel und Erde: Acta Ant. Hung. 1, 1951, 35-66; stb.

10-én felszólították az egyetem tanárait a román államnak való hűségeskü letételére. A tanári kar ezt egyetemlegesen visszautasította, azzal az indoklással, hogy békekötés még nincsen, s megszállók a hágai egyezmények értelmében nem követelhetnek hűségesküt. Erre a katonaság az egyetem épületét is megszállta, a magyar tanárokat eltávolították, sőt, egyeseket le is tartóztattak, másokat pedig kiutasítottak. A katolikus, református, evangélikus, unitárius és izraelita hitfelekezet képviselői erre egy magyar egyetem létrehozását határozták el, s mikor erre az engedélyt a román hatóságoktól nem kapták meg, úgy döntöttek, hogy a református teológia keretében újra szervezik — ezúttal felekezeti formában — a ref. tanárképző intézetet, amely 1920 őszén 36 egyetemi tanárral meg is nyílt, egy évi nagy látogatottság után azonban 1921 szeptember 30-án karhatalommal bezárattott.³⁴

Marótot nem utasították ki, de nem is menekült el, hanem mint a klasszika-filológia tanára tanított az említett felekezeti tanárképző intézetben, s csak ennek megszűnése után hagyta el Kolozsvárt.³⁵ Ez idő alatt hét tanulmányt közölt a kolozsvári Napkeletben, ezek közül négy foglalkozott Adyval, s az *Apologia* című teljes egészében Ady védelmének volt szentelve.³⁶ Marót a platóni Apológiát utánozva, s annak finom önróniáját sem nélkülözve "idézi meg" az Ady-per védőtáncúit, akik, különféle szerepkörben, mind ő maga — , s ezek vallomásait összefoglalva írja oda Adyról a beszéd végére, a védőbeszéd-tartó pózában, de őszinte érzéssel: Szégyennek tartaná, hogy "kit Isten ritka adakozó kedvében, külön gondos előrelátással, elesett öntudatunk legerősebb vigaszául, lealázottságunknak felemelésére egyik legnagyobb, legmagyarabb és leeurópaibb költőnknek, legkétségbevonhatatlanabb garanciának, legbiztosabb ígéretnak küldött, mint éhező szájtól a kenyeret, még ma is eldobjuk. Nem vagyunk olyan gazdagok és boldogok— írja tovább a védőbeszéd Ady stílushatását is mutató *peroratio*jában — , hogy tovább is bűnősként tagadhassuk, akivel szemben már az is legsúlyosabb véték, ha nem örvendünk napról-napra, minden órában és percben, a boldogság szerelmes, hitetlenkedő gyönyörűségével, az örökös előszedés gyermekes örömevel a bírásán." Nem biztos, hogy Ady zavartalan örömmel olvasta volna ezt a védelmet, s nem valószínű, hogy egy mai Ady-kutató fenntartás nélkül helyeselné minden állítását ennek az írásnak, mely Adyban a szocializmushoz való viszonyt mintegy mellékesnek tünteti fel a kishemesi öntudattal szemben, s csak a parasztsággal és nem az ipari munkássággal való együttérzést tartja igazán őszintének, de 1920-ban, mikor az ellenszenv

³⁴ Révai Nagy Lexikona XX. 178-9, s. v. Egyetem.

³⁵ Uo. 640, s. v. Marót Károly. Budapesten az V. ker. (Markó utcai) Bolyai Főreáliskola tanára lett az 1923/24. tanévtől (itt németet, magyart, történelmet, filozófiát tanított). 1928 októberében helyezték át a főreál testvérintézményébe.

³⁶ Napkelet (Kolozsvár) 1, 1920,464-75. Az idézet 474-5.

és a meg nem értés némi enyhülése után a költőt megint hazaárulónak és a bolsevizmus szálláscsinálójának kiáltották ki, ez a tizenkétfelap írás bátor kiállítás volt Ady mellett.

Miután a magyar nyelvű felsőoktatás Kolozsvárt lehetetlenné vált, Marót Magyarországra jött, s mint az 1921. évi XXV. tc.-kel hivatalosan is Szegedre telepített egykori kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem magántanára Budapesten lett gimnáziumi tanár. 1924-ben rk. tanári címet kapott.

Ezekben az években azonban már egy nagyobb munka gondolata foglalkoztatta, melynek tárgya a szellemi élet kialakulása leendett. Dolgozatai ehhez írt előtanulmányok. (A munka sohasem született meg.) Még 1917/18-ban írta, nyilván a magántanári próbaelőadásában röviden tárgyalt kérdés kidolgozásaként azt a dolgot, melyet *Vallás és mágia* címmel csak 1933-ban adott oda az Ethnographiának,³⁷ 1919-ben jelent meg *A vallás egyénlélektani gyökerei* c. tanulmánya az Athenaeumban,³⁸ 1920-ban írt először a népköltészetéről,³⁹ s ennél egy pillanatra meg kell állnunk. Ebben az írásban fejti ki először, Babits *Népköltészet* c. tanulmányával vitázva, nézetét a kérdésben: Nincs népköltészet és műköltészet külön, csak egyféle költészet van; a népköltészet nem attól népi, hogy a nép körében, parasztok ajkán él, hanem attól, hogy a végső soron szervezetünkől fakadó ritmusban — s itt most csaknem idézem Marót szavait — a mű a maga egyéni szóakciójával az ösztönmegfelelések lehető legnagyobb és legáltalánosabb tömegére hatva az emberi érdekelttség legnagyobb utánrezgéseit fogja felszabadítani, kevésbé Marótosan szólva, amelyben a közösség a leginkább érzi a saját érzelm- és gondolatvilágát kifejezve és arra ennek megfelelően válaszol, legyen az közösségből kipattanó egyéntől vezetett primitív karének, vagy íróasztal mellett kicsiszolt alkotás. Ez az, amit Marót közköltészetnek nevez (itt használja először ezt a megnevezést). Folytatva a *magnum opus* előkészületeit: 1924-ben, már a szegedi egyetem Actáiban jelenik meg a *Der Eid als Tat* című munkája.⁴⁰ Ezt a *Homerus comparatus* ötödik részének tekintette, de jóval túlnőtt azon. Marót az Achilleus Ilias-beli esküjéből és pálcája földre dobásából indul ki, és az eskü korábbi magyarázatait elutasítva az esküt egy felfokozott érzelmi állapotban (szublogikus, féltudatos állapotban) születő mozdulatnak ("cselekedetnek") és egy azt kísérő (magyarázó) szóbeli tettnek értelmezi, már néhány évvel utóbb megjelenő költészetelméleti dolgozatainak általános tanulságait szemléltetve az eskü esetén. Ezekben az években adja közre két emlékkönyvben közölt

³⁷ Ethnographia 44, 1933, 31-44.

³⁸ Athenaeum 5, 1919, 77-85; 128-38.

³⁹ Napkelet (Kolozsvár) 1, 1920, 222-5.

⁴⁰ Der Eid als Tat. Acta Litt. ac Scient. Reg. Univ. Francisco-Josephinae. Sect. Philologico-Historica I. 1. Szeged 1924.

tanulmányát, az egyiket itthon, a másikat Olaszországban, az epikus műfaj kezdeteiről,⁴¹ végül 1927-ben jelenik meg két összefoglaló tanulmánya: *A költészet lényege és formája* a Széphalomban, s a *Lényeg és gondolat* a Budapesti Szemlében.⁴²

Megpróbálom, Marót nem mindig könnyen követhető gondolatmeneteit és sajátos, zsúfolt, metaforákban és maga csinálta kifejezésekben bővelkedő stílusát leegyszerűsítve, összefoglalni a két dolgozat gondolatmenetét. A szellemi élet jelenségei eszerint alapjukban pszicho-fiziológiai jelenségek. Ez az, amit Marót "élet"-nek, Bergsonnal *élan vital*-nak, életszikrának, vagy "lényeg"-nek nevez. Felfokozott életjelenségek esetén természetesen lép fel az az igény, hogy a feszítő energiákat szabadon engedjük. Az energia kibocsátása az egyén korlátozottsági érzésének megszűnése, eksztatikus, szublogikus (féltudatos) pillanat: A normális tudatállapotból ebbe a felszabadult, a megkönnyebbüléstől örömtele állapotba kerülő ezután, ezzel meggazdagodva, egy magasabb gazdagabb tudatállapotba jut. Ez a folyamat ti. ugyanakkor gondolati értelmezést, "fordítást", formát kaphat, különféle mértékben, különféle átmenetekkel. A tánc esetében a gondolatiság háttérbe szorul, a felfokozott "élet"-ritmus jelenik meg.⁴³ A szó esetében a "termő pillanat" ritmikus hangkitöréseiről van szó, "szóakciókról", de a gondolat még itt sem feltétlenül uralkodik: Értelmetlen vagy nem értett szavak, hangsorok is hatásosak lehetnek, ha ritmusuk, hangzásuk (rím!) megfelelő, varázsigék, felkiáltások, melyekből istenek is lesznek, stb. Míg a "lényeg", az "élet" változatlan, nem történeti, a "gondolat", a forma, az adott helyzetből következik, változó, ugyanazon "lényeg"-et különféleképpen magyarázó, a tudatosságnak alacsonyabb vagy magasabb fokán álló, "lényeg" és "gondolatot" kevésbé vagy jobban különtartó. A fő az, hogy "gondolat" nincsen "élet" nélkül. Ezért Marót olykor már szinte ingerült tiltakozása minden egyenesvonalú fejlődés elképzelés, minden evolúciós elgondolás ellen, ezért kételye minden csak "gondolati", csak történeti értelmezéssel szemben. Ami mármost a költészetet illeti, a ritmikus költészet mintegy "külképe" az "élet" belső hullámváltozásának, s "élet" "életet" generál: A befogadóban is végbemegy egyfajta szublogikus elváltozás és gazdagodás, pusztán az "élet", a "lényeg" hatására, hiszen a befogadó szervezete ugyanolyan, mint azé, akiben előbb szólalt meg vagy lett tudattá a «népi ösztön», a közösségben lappangó, felszabadulni készülő energia. Ezért lehet a ritmikus költészetnek olyan száraz formája, mint az egyszerű

⁴¹ Homeros harcleírásai és az epikus műfaj kialakulása: Csengery-Emlékkönyv. Szeged, 1926, 206-23; Aus der Frühzeit der Epik: Raccolta di scritti in onore di Felice Ramorino. Milano 1927, 581-602 (az előző bővített változata).

⁴² Lényeg és gondolat. (Részlet a szellemiség kialakulásának történetéből.) : Széphalom 1, 1927, 147-69 (= Széphalom Könyvtár 2.) — A költészet lényege és formája: Budapesti Szemle 207, 1927, 242-68. — Az idézet: Széphalom i. h. 166.

ismétlés vagy katalógus szerű felsorolás is valami jellegzetes érzelmi könnyülés, és értelmezhető ("gondolat") a közösség jólétét elősegítő, veszélyhelyzetben biztonságerzetet adó, erőérzetet növelő varázséneknek és varázscselekménynek, máskor viszont ugyanaz vallási cselekménynek (litánia). És így érthető az is, hogy nincs két költészet, "népköltészet" és "műköltészet", mert, hogy Marótot magát idézzem, "a népköltészet csak a (mindig egynek maradó) költészet azon esete, amikor a költő *tudta* minden mozzanatának a maga motorikus-internacionális gesztusához legközelebb álló és «fiziológiailag» legvisszhangkeltőbb szóbeli kifejezését, tudta az életigenlésnek mindig relatíve legtökéletesebb hordozóját meglelni, vagy ha készen volt már, közvetlen természetességgel kapni tudott és akart az ilyen megformáltságon".

Azt hiszem, nem kell a szimbolum-, a líra- és különösen a népköltészet-dolgozatra emlékeztetnem, világos, hogyan készült elő, dolgozódott ki mind jobban az elmélet.

Nem egy emlékbeszéd feladata a kritika, de Marót talán túlságosan is csak a költői alkotás születésének lélektani helyzetére összpontosít, és nem veszi eléggé figyelembe a költői alkotás létformájának — szóbeliség vagy írásbeliség — kérdését és a költői tudatosságot mint az alkotásban ugyancsak szerepet játszó tényezőt, pedig költők ezt is hangsúlyozzák. Most mindenestre inkább csak arra utalok, ami Marót elgondolását igazolhatja, pop-koncerteken a zene (ritmus) hatására eksztatikus állapotban csápolókra, a homérosi költeményekre, ahol a költemény utáni vágy mint az evés, a szeretkezés, a sírás vágyához hasonló, azonnali kielégítést kívánó életszükséglet jelenik meg,⁴⁴ a görög zeneesztétikai elméletre, mely szerint a zene a lélek mozgása és a lélekre formálólággal hat vissza,⁴⁵ a tudósra, aki küszködik a feszültséggel, a benne rejlő látással, be-látással (in-tuicióval), hogy megtalálja annak legmegfelelőbb kifejezését, formáját. Egy szó mint száz, van, ami a Marót elgondolása mellett szól, hogy a költészet, a művészet — és a mi tudományaink is ezzel rokonok — nem értelmezhető, mint pusztán racionális cselekvések.

Egy évvel e tanulmányok után Marót egy dolgozata is indítója lett egy nagy vitának — ő legalább így értelmezte *A klasszika-filológia válsága* c. írásának hatását.⁴⁶ Ebben azt fejtegette, hogy e tudomány válsága, ami akkoriban számos megnyilatkozás témája volt, annak a következménye, hogy és amennyiben azzal a szemlélettel és azokkal a módszerekkel

⁴³ Erről szól majd Esztétika és folklora: A II. Nemzetközi Esztétikai és Műtörténeti Kongresszus tanulságaiból c. dolgozatában bővebben: Ethnographia 49, 1938, 23-8.

⁴⁴ Vö. Ritoók Zs., Vágy, költészet, megismerés: Holmi 4, 1992, 657-8; és Desire, Poetry, Cognition: Acta Ant. Hung. 37, 1996/97, 37-51.

⁴⁵ Az alapmű H. Abert, Die Lehre vom Ethos in der griechischen Musik. Leipzig 1899. Utána sokan mások is foglalkoztak a kérdéssel. Hogy a folyamat kétirányú, arról Ritoók Zs., Damon: Wiener Studien 114, 2001, 63-4.

⁴⁶ Széphalom 2, 1928, 37-44, az idézetek 40; 41.

akar továbbra is dolgozni, mint a 19. sz.-ban. Marótot ez megint a 19. sz.-i historizmus és racionalizmus bírálataira ragadja, mint amely akkor időszerű és szükséges volt, de a 20. sz.-ban meghaladni valóvá vált, most már nem az adatok gyűjtögetése és racionalista módon, történetileg való rendezgetése a feladat. "A huszadik század fordulóján lavinaszerűen indult meg egész racionalista tudatunk átértékelése. A lelki élet és lelki tények jelentőségének alaposabb megismerése végleg megingatta a feltétlen hitet az «exact» tudásban, s főleg a csak-történelmi evolúcióban." Ezzel szemben "a lelki okságokat kell mint kiindulópontokat keresni," "a szavak mögött megbúvó vallásos, költői és lelki értelmet", s ha még nem volna világos, mire gondol, kiemeli, hogy a klasszika-filológia nem dolgozhatik "a lélek állapotainak és törvényeinek ismerete nélkül", mert "ha valaki nem tudja, mi a vallás lényege, hogyan jön létre a szellemi (költői) alkotás és miként alakulnak ki a nyelvek — , hogyan értelmezheti az hibátlanul a vallásos szövegeket, költői vagy írói alkotásokat, nyelvi jelenségeket?" Marót tehát a klasszika-filológia érdeklődési köre kitérítésének programját adja, elsősorban a lélektan, az etnológia, majd egy kicsit később az ókori Kelet kutatásának irányába.⁴⁷ (Az, hogy kimondatlanul magát állítja például, a vita szempontjából mellékes.)

A vitát azonban valójában nem az ő tanulmánya provokálta, hanem Huszti Józsefnek a Magyary Zoltán-féle tudománypolitikai alapvetésben közölt írása és főleg Moravcsik Gyulának a Széphalom 1930-as évfolyamában közölt tanulmánya.⁴⁸ Nem szükséges most ennek a vitának a részleteire kitérni, csak azt említem, ami Marótot illeti. Kerényi Károly 1930-as előadásának őt illető kritikájára ugyan elég fagyosan válaszolt még abban az évben, s az Egyetemes Philológiai Közönyben *A mi ideáljaink*-ről írva is elég élesen szembeállítja a maga tevékenységét Kerényiével, de a klasszika-filológia magyar célú kutatásra való leszűkítésének elutasításában mellé állt.⁴⁹

A harmincas évek elején azonban Marót életkörülményeiben is beállott némi változás. Hornyánszky Pestre kerülése (1925) és Csengery János nyugalomba vonulása (1926) után a két klasszika-filológiai tanszéket Szegeden egy időre Huszti József vezetésével összevonták, de 1932-ben megint szétválasztották, s az egyikre a Kar Marótot hívta meg. Őt azonban

⁴⁷ Die Antike und der Orient: EPhK 59, 1935, 184-191.

⁴⁸ Huszti József, *Klasszika-filológia: Magyary Zoltán (szerk.) A magyar tudománypolitika alapvetése*. Bp. 1927. 101-3; Moravcsik Gyula, *Klasszika-filológiánk és a nemzeti tudományok: Széphalom* 4, 1930, 177-88; de már korábban is: *Neonacionalizmus — nemzeti tudomány: Napkelet* 11, 1928.

⁴⁹ Kerényi Károly, *Klasszika-filológiánk és a nemzeti tudományok: EPhK* 54, 1930, 20-35. Marót reflexiói: *A görög föld istenei: Széphalom* 4, 1930, 284; *A mi ideáljaink: EPhK* 54, 1930, 200. Vö. még Kerényi békülékeny-békítő válaszát Marót tanulmányára: *A mi ideáljainkról: uo.* 202-4. Kettejük viszonya Kerényinek Maróthoz írt leveleiből láthatólag meleg baráti volt, s az említett feszültség kissé meglepő, de Kerényi levelei még továbbra is barátságosak, bár Kerényinek Marót: *A klasszika filológia mai állása c. dolgozatára (Szellem és Élet* 6, 1943, 51-75.) válaszul írt levele (MTA Könyvtára. Kézirattár MS 5210/41) már jelez némi eltávolodást. Vö. lent 69. j.

származása miatt nem nevezték ki, s így csak mint megbízott egyetemi tanár taníthatott, noha a Kar többször is felterjesztette kinevezésre.⁵⁰

A harmincas és negyvenes évek munkásságát javarészt elméletének különféle területeken való alkalmazása tette ki. 1933-ban az *Ethnographiában* közreadta régen írt (s ekkor persze átdolgozott) tanulmányát a vallásról és a mágiáról;⁵¹ a prédeizmust a maga valláskeletkezési elgondolásának megfelelően utasította el;⁵² Wagenvoort könyve a mana-képzettel kapcsolatos gondolatait elevenítette fel, így született két írása a római mana-képzetről;⁵³ két tanulmányban foglalkozott az elméletéből a nyelvre vonatkozó tanulságokkal;⁵⁴ de talán fontosabbak ezeknél a néprajzzal kapcsolatos dolgozatai. Ezek tárgyalása alól viszont felment Voigt Vilmos kitűnő összefoglalása ill. Kósa Lászlónak a magyar néprajztudomány történetét tárgyaló munkájában a Marót Károlyra vonatkozó részek.⁵⁵ Így csak két elemet emelek ki. Az egyik a Szent Iván ünneppel kapcsolatos tanulmányok, melyekben az ünnepet és az éneket nem meghatározott okból vagy célból vezeti le (párosodási ünnep, házassági ének, napkultusz), nem pogánykori szertartás széttöredezett darabjainak tartja (ezúttal is elutasítva minden fejlődési elméletet), hanem a szublogikus pillanat következményének, mely majd ilyen, majd olyan keretben, majd ilyen, majd olyan elemeket használ, elemeket, melyeket máshol más, esetleg ellentétes összefüggésben (ellentétes "gondolat" összefüggésben) kap elő. Marót ekkor valóban a cambridge-i ritualista iskola követőjének mutatkozik,⁵⁶ amennyiben a rítust tartja elsődlegesnek a mítoszhoz képest, de a rítust meg a szublogikus helyzet folyományának, s székszise a "gondolatot" illetően talán nemcsak józan intés, hanem annak az alkotó fantáziának is megkötése, melynek fontosságát az Andrew Lang nekrológban hangsúlyozta.

Termékenyebb a Fedics Mihály meséit tartalmazó kötettel kapcsolatos tanulmány, mely Ortutay Gyula személye miatt is igen olvasott lett.⁵⁷ Marót életművében ennek is vannak előzményei (gondolok elsősorban a szimbolum-tanulmányra és főleg a kolozsvári

⁵⁰ Bibó Istvánnak 1945. ápr. 13-án írt levele szerint (a MTA Könyvtára, Kézirattár MS 5117/268) akkor negyedszer, végre eredménnyel, de akkor is inkább Ortutay Gyula miniszterségének köszönhetően.

⁵¹ Ld. 37. jegyzet.

⁵² "Kultische Motivverschiebung" und "Praedeismus": EPhK 63, 1939, 181-91.

⁵³ Wagenvoort könyvéről (Imperium): EPhK 67, 1943, 256-63; és tovább menve: Zum römischen Managlauben capita duo címmel (Bp. 1943/44).

⁵⁴ Langue et religion: *Antiquité Classique* 5, 1936, 249-61; *Refrigerium*: *Acta Litt. ac Scient. Univ. Franc.-Iosephinae. Sectio Geogr.-Hist.* II. 2. 95-163.

⁵⁵ Voigt Vilmos: Marót Károly és a magyar néprajztudomány: *Antik Tanulmányok* 34, 1989-90, 154-62; Kósa László, *A magyar néprajz tudománytörténete*. Bp. 16-7; 21; 225-6; 230; 238-40; 246.

⁵⁶ Vö. Dömötör Tekla, Marót Károly és a ritualista iskola: Kákossy L. - Gaál E. (szerk.), *Idő és történelem*. Bp. 1974. 9-15.

⁵⁷ ΙΔΙΟΣ ΕΝ ΚΟΙΝΩΙ. Gondolatok Fedics Mihály meséiről: EPhK 64, 1940, 224-35

népköltészet cikke), és Thienemann is fejtegetett hasonlókat.⁵⁸ Marót egy Pindaros-helyben (Ol. 13, 49) — "a közösségben felkészített egyén" — kifejezve látja egyfelől a költői tevékenység mindenkori összetevőit (közösség — hagyomány — költő), másfelől, s ez a fontosabb, közösség és alkotó egymásra hatását az alkotás szublogikus pillanatában, melyben a befogadó visszhangozza az alkotó közlését, s ezzel visszahat az alkotóra.

Alkalmazza elméletét végül szorosabban a görög irodalomra. Először is a katalógus-költészet vonatkozásában.⁵⁹ Itt olykor ki-kiütköznek gyenge pontjai nem is elsősorban az elméletnek, mint az alkalmazásnak. Kétségtelen, pl., hogy a katalógus erő- és nagyságérzet növelő, de mintha ennek történetileg meghatározott funkciója (a "gondolat") néha teljesen mellékessé válnék. Általában túl sokat vél megmagyarázhatni az "élet"-tel, mely pillanatnyi igényeinek megfelelően kap fel elemeket, amelyek esetleg csak valamely szűkebb összefüggésben állják meg helyüket, más "szűkebb összefüggéssel" azonban, ugyanazon nagyobb összefüggésen belül, melybe mindkettő beletartozik, már ellentmondásban vannak.

Az is feltűnő, hogy sokszor inkább támaszkodik néprajzi párhuzamokra, mint valamely szöveg filológiai elemzésére. Nem ismerte, talán nem is ismerhette W. Arend úttörő könyvét a homérosi eposzok tipikus jeleneteiről,⁶⁰ s így úttörőnek tekinthető az ő francia nyelvű tanulmánya is — *Les origines du poète Homère* (1934)⁶¹ — , melyben felismeri azt, amit B. Lord majdnem húsz évvel később *composition by theme*-nek nevez.⁶² Csakhogy Arend is, Lord is a szövegek elemzésére épít — Marót a folklór analógiáira. Az is igaz viszont, hogy a mindenféle elemeket használni kész szublogikum teszi őt késszé arra, amit már doktori értekezésében pedzett, hogy a homérosi eposzokban eredetükben különféle, s a különféleséget még felhasználásukban is itt-ott, elszólásszerűen megtartó elemek szerves egységét lássa.

Nem hallgathatok végül a Wagner Józseffel együtt írt két tankönyvről, a szemelvényes Ilias ill. Odysseia-kiadásról, melyek bevezetései alkalmasint teljes egészükben

⁵⁸ Irodalomtudományi alapfogalmak. Pécs 1931. 61-7. Thienmann egyébként szintén elutasította a történeti szemléletet, viszont helyesebben látta az ún. népköltészet és műköltészet különbségét (i. m. 69).

⁵⁹ Először talán a *Kronos und die Titanen* c. dolgozatban (l. fent, 33. j.), bár még inkább csak Wilamowitzot követve, azután, már a maga útját járva, az akadémiai székfoglalójának egy részét kidolgozó *La fonction poétique de l'énumération épique: Cahiers de la Littérature comparée* 1, 1948, 41-49, majd az ötvenes években többször: *Praehomerikus katalógusok: a MTA Nyelv-és Irod.-tud. Oszt. Közl.* 3, 1953, 377-407; *La Béotie et son caractère "Hésiodique": Acta Ant. Hung.* 1, 1953, 261-323.

⁶⁰ W. Arend, *Die typischen Szenen bei Homer*. Berlin 1933.

⁶¹ *Revue des Etudes Homériques* 4, 1934, 24-6.

⁶² A. B. Lord, *Composition by Theme in Homer and Southslavic Epos: Transactions of the American Philological Association* 82, 1951, 71-80. Marót ezt az alkotásmódot feltételezi a Homéros előtti görög novellisztikában, mint ahogyan általában a műpróza nyelvét a költői nyelvből eredezteti: *Herodotos prózája: EPhK* 67, 1943, 1-25.

Marót munkái.⁶³ A magyar tankönyvirodalomban nem példátlan, hogy valamely jeles tudós középiskolai tankönyvet írjon, elég Riedl Frigyes, Zsigmond Ferenc vagy Kerényi Károly könyveire utalni,⁶⁴ Marót tehát nemes hagyományokat folytatott, de nem nagyon gyakori, hogy a szerző friss tudományos eredményeket tegyen magyarul először egy tankönyvben közzé. Marót pedig ebben az esetben nem csak valamely fontos részletkérdést kellett, hogy kidolgozzon, hanem a feladat természetéből következőleg a homérosi költészet egészéről alkotott képéről adott számot, tankönyvei így 1948-as Homéros-könyve méltó elődei, az akkor tudományos szempontból is a legkorszerűbb nézetek magyar nyelven hozzáférhető összefoglalásai.⁶⁵

Itt egy pillanatra meg kell szakítanom a művek tárgyalását, hogy az életről szóljak, nem az elméletben tárgyalt "élet"-ről, hanem Marót Károly saját életéről. Miközben fáradhatatlanul dolgozott témáin, nagyon világosan látta, mi készül az őt körülvevő világban. Egy 1942. május 15-én kelt, Trencsényi-Waldapfel Imrének írt levelében "a jelen — nekem különösen is — igen nehéz idők"-ről ír, "a mai világ szörnyűségeit", "az élő jelen barbárságát" emlegeti.⁶⁶ Radnótit néhány héttel később viszik el újra munkaszolgálatra. A zsidótörvények után neki sem lehettek illúziói. És 1944 őszén Marót Károlyt, a már hatvanadik évét taposót is behívják munkaszolgálatra. Szabó Miklósné, az Eötvös Collegium akkori igazgatójának felesége, aki a Svéd Vöröskereszt Budapesten, a német megszállás után nyílt irodájában dolgozott, és számos személynek — köztük pl. Gyergyai Albertnek — szerzett menlevelet, Marót Károlynak és feleségének is szerzett ilyet.⁶⁷ 1944 októbere után, mikor ez már nem sokat segített, Bibó István, aki Szegeden hallgatója volt, mentette Marót, akit mint Teffert Károly gyógyszerészt a Szilassy út 6. szám alatt levő szanatóriumban rejtett

⁶³ Szemelvények Homeros Iliasából a gimnázium VII. osztálya számára. Bp. 1930; Szemelvények az Odysseiből a gimnázium VI. osztálya számára. Bp. 1930. Már a cím is állásfoglalás: A két költemény nem azonos szerzőtől való, Homéros az Ilias költője, az Odysseia pedig "eposz játzó mese". Hogy ez mit jelent, azt "tudományosan" majd sokkal később írta meg: Zur Entstehungsgeschichte der Odyssee: Antiquité Classique 27, 1958, 328-336.

⁶⁴ Riedl F., Rhetorika. Bp. 1888; uő., Poetika Bp. 1889; Zsigmond F., A magyar nemzeti irodalom története. Debrecen 1932-1933; Kerényi K., P. Vergilius Maro: Aeneis I-V. Bp. 1929, P. Vergilius Maro: Aeneis VI-XII. Bp. 1931; de számos más példát is idézhetnék. Kerényi Aeneis-kiadásába az Aeneis alvilág-képéről csak néhány évvel korábban közzétett felismeréseit dolgozta bele.

⁶⁵ Mikor sok évvel később Trencsényi-Waldapfel Imre és Szilágyi János György az I. gimnáziumi osztály számára magyar irodalom tankönyvet szerkesztett, eladdig szokatlan mennyiségben véve fel ókori irodalmi szövegeket, Marót megköszönve Trencsényi-Waldapfel Imrének a neki elküldött példányt, gratulált neki, de szelíden aggodalmát fejezte ki, hogy a könyv nem lesz-e túl nehéz, "nem az okos diákoknak", hanem "a régi, rossz középiskolai tanároknak" (A MTA Könyvtára, Kézirattár MS 4502/623 1949. nov. 4-én). Neki talán voltak ilyen tapasztalatai? (E könyvet egyébként "tananyagcsökkentés" címén hamarosan kegyetlenül megrövidítették.)

⁶⁶ A MTA Könyvtára, Kézirattár MS 4502/612.

⁶⁷ Szabó Miklósné unokahúgának, Faludi Zoltánnának szíves szóbeli közlése, aki nagynénjének az adminisztrációban is segített. [Erre a nyomra Vajda László (München) hívta fel figyelmemet.]

el.⁶⁸ Itt húzta át Marót, továbbra is életveszedelemben, a legnehezebb heteket. Nem pusztán a munkaszolgálat vagy a bujkálás tényéért teszek ezekről említést, hiszen tudjuk: sokan jutottak erre a szomorú sorsra és még szomorúbbra is, hanem mert ő soha nem említette, mint ahogy azt sem, hogy 1932-től 1946-ig nem nevezték ki egyetemi tanárrá. Sebeiről, az őt ért igazságtalanságokról soha nem beszélt. 1945. májusában azután az Akadémia levelező tagjává választotta, s 1946. január 7-én meg is tartotta székfoglalóját *A görög költészet és Homeros* címmel. Még abban az évben nyilvános rendes tanár lett Szegeden, 1947-ben pedig a Förster Aurél nyugalomba vonulásával megürült ókortörténeti tanszéket foglalta el Budapesten.⁶⁹

A következő évben jelent meg Homéros könyve, ez a szélesebb olvasóközönségnek szánt összefoglalás, Marótnak talán legletisztultabb, legélvezetesebb munkája.⁷⁰ A szerző azonban itt sem tagadta meg magát. "Még feltevésnek is abszurdum — írta a Lang nekrológban — , hogy a tudomány népszerűsíthető, s hogy az ily népszerűsítés népszerűsít."⁷¹ A Homeros-könyv előszavában pedig: "Homerosról ma úgy, hogy a «mai» Homeros legyen benne , egyszerűen lehetetlen karosszék-olvasmányt adni." ⁷² "Mai" Homeroson természetesen Marót a saját közköltészet elképzelését és az abból következő Homéros-képet értette, de azt itt a lehetőség szerint közérthetően fejtette is ki.

Utána új témákba nem kezdett, inkább a régieket dolgozta ki jobban. Már a nagy összefoglalásra készült, hiszen, mint Homéros-könyve előszavában írta: "Negyven éve, Homeroszal indultam, és ha közben látszólag messze, idegen tájakra is elkalandoztam, mindig, mégis Homeros hajtott; hozzá vittem, amit máshol tanultam." ⁷³ Ennek az összefoglalásnak volt első része az 1956-ban megjelent *A görög irodalom kezdetei* című könyve. Ebben a görög irodalom kezdeteit a maga közköltészet elgondolása alapján és a normális tudatállapotból való szublogikus kizökkenéséből magyarázta. Sorra vette a költői alkotásra és a költészetre vonatkozó görög elképzeléseket, költők és elmélet-alkotók

⁶⁸ Marót Bibónak írt levelei az Akadémiai Könyvtár kéziratárában található MS 5117/260-268 sz. alatt. A szanatóriumból írt levelek 266 (1944. nov. 29), 267 (dec. 6). Ezek s a további levelek tanúskodnak arról a szeretetteljes kapcsolatról, mely Marót és Bibó között fennállt. Mint Bibó István fiától tudom, apja 1963-ban, a börtönből alighogy szabadulva is meglátogatta az akkor már beteg Marótot.

⁶⁹ Ekkor folyt a huza-vona Kerényi Károly hazajövele és egyetemi tanárrá való kinevezése körül, s Marót talán eszköz is lehetett bizonyos kezekben arra, hogy ezt megakadályozzák. Ld. ezzel kapcsolatban Szilágyi János György tanulmányát: Kerényi és Magyarország 1943-1948, a Mitológia és humanitás c. kötetben (Bp. 1999) 92-97. Kerényinek Fülep Lajoshoz ekkortájt írt leveleiben olvasható egy epés kitétele Maróttal kapcsolatban a helyzet ismeretében érthető (Fülep Lajos levelezése. Szerk. F. Csanak Dóra. V. Bp. 2001. 306, vö. 250.), de Marót maga szándékosan aligha volt vétkes abban, hogy Kerényi nem jöhetett haza. A kapcsolat kettejük közt mindenesetre ekkortól szakadt meg.

⁷⁰ Homeros "a legrégebb és legjobb". Bp. 1948.

⁷¹ Nyugat 5/II, 1912, 302.

⁷² I. h. 6-7.

megnyilatkozásait, a megszállott költő varázsos képzetétől elindulva a közösségben fellépő egyén gondolatán át Aristotelésig. Ebben az összefüggésben részletesen elemezte a szerinte eredetileg emberalakú, énekkel varázsló Szirének és az eredetileg ugyancsak varázslónő ("vízitündér"), de azután az általános gondolkodásbeli változás során istennővé váló Múzsák alakját. Talán ez volt Marót első olyan munkája, mely beható ismertetést kapott, Szilágyi János György önálló tanulmányának számító alapos bírálatában. Szilágyi teljes mértékben elismerte Marót teljesítményét, de Szirén-értelmezése tekintetében és a közköltészet-elmélettel kapcsolatban ellenvéleményt jelentett be, s ezt részletesen indokolta is.⁷⁴ Marót nem fogadta el a bírálatot, s akadémiai rendes tagi székhelyében védelmezte álláspontját.⁷⁵

Az 1956. évi májusi közgyűlés ti. Marótot rendes taggá választotta, mégpedig nem akárhogyan. A Közgyűlés jegyzőkönyve tanulságos olvasmány, én csak a tényeket ismertetem. A Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya egyhangúlag Marót Károlyt javasolta rendes tagnak, az Elnökség azonban nem őt, hanem valaki mást terjesztett a Közgyűlés elé megválasztásra, akit az Osztály csak 6 igen, 4 nem arányban támogatott. Pais Dezső a Közgyűlésen felállt, és felolvasta Marót ajánlását, az Osztály szavazatát, és Marót Károlyt javasolta rendes tagnak. A vita először akörül forgott, hogy volt-e joga Paisnak javaslatot tenni. A vita e részében határozottan Pais mellett, és közvetve Marót mellett foglalt állást Alexits György. Néhány más hozzászólás után az elnök kétszeres szavazást javasolt, előbb az Elnökség előterjesztette listára (benne a saját vitatott jelöltjével), azután Marótra. A vita második részében az elnök javaslatát elfogadva Marót mellett szólalt fel Tolnai Gábor, Kniezsa István és az orvos Haynal Imre. A szavazás eredménye ezután: Az Elnökség jelöltje 30 nem-mel szemben 24 igen szavazatot kapott, Marót 11 nem-mel szemben 42 igen-t. "Az Elnökség makacssága — szűrte le szelíd iróniával a tanulságot Marót — megválasztásomat elvi jelentőségre emelte." 1956 tavasza volt.

1960-ban jelent meg a *Die Anfänge der griechischen Literatur., Vorfragen* alcímmel. A könyv nem *A görög irodalom kezdeteinek* egyszerű német fordítása volt, bár anyagában azzal részben azonos, hanem négy lazán összefüggő tanulmány a Múzsákról és a Szirénekről, a hexameterről s végül egy fejezet *Vom Zauberlied zum Epos* címmel. Egyet emelek csak ki, amely Marót erényeit és gyengéjét egyszerre mutatja, a hexameterről szóló tanulmányt. Marót ti. ebben H. Fränkel sok tekintetben úttörő, a hexametert, mint metrikai formát azonban eleve

⁷³ I. h. 5.

⁷⁴ A MTA Nyelv-és Irod.-tud. Oszt. Közl. 10, 1956, 415-50.

⁷⁵ A Szirének: A MTA Nyelv-és Irod.-tud. Oszt. Közl. 11, 1957, 15-72.

adottnak tekintő, és a formulákat ebből magyarázó tanulmányával szemben⁷⁶ megfordítva érvelt: A formulákból, a szólamból, a nyelvből vélte összeállni a hexametert. Ebben teljesen igaza volt. Ezt azonban nem a formulák metrikai elemzésére építette, hanem inkább egyfelől elméletére, mely a verselést is a felfokozott lelkiállapotnak a ritmusból és a ritmusnak az adott nyelv adta lehetőségeknél megfelelő nyelvi megnyilatkozásából értelmezi, ill. másfelől a Vargyas-vita tanulságaira, abban is Harmatta Jánosnak az Edda és az obi-ugorok verselésére és az óiráni nyelvi anyagra vonatkozó fejtegetéseire,⁷⁷ tehát párhuzamos jelenségekre.

Nem sok volt már hátra. 1961-ben Kossuth-díjat kapott, két év múlva, 1963. október 27-én meghalt. Temetése október 31-én volt. Halála után jelent meg kis könyve az epepeiáról,⁷⁸ mint a legmagasabb rendű epikai műfajról, melynek egyetlen példája szerinte az Ilias volt. E könyv nyilván a *Vorfragen* után tervezett, a "Fragen"-nal foglalkozó rész egy fejezete lett volna, de magát a könyvet már nem volt ereje megírni, bár a huszas években kifejtett elmélet és elszórt tanulmányok alapján lehet is egyet-mást a meg nem írt munkáról sejteni. Hornyánszkynek Marótról mondott jellemzése fájdalmasan beteljesedett próféciává vált: "Marót Károly a kezdetek kutatója — mondta, s nála nem szokatlan malíciával hozzáfűzte: — aki azonban a kezdeteknél nem is jut soha tovább." A könyvet teljes csend fogadta: Senki nem tartotta szükségesnek, hogy akár csak röviden hírt adjon róla. A szerző már nem élt... Az Ókortudományi Társaság, melynek Marót első elnöke volt, két ízben is megemlékezett róla egy-egy emléküléssel, halála tizedik és születése századik évfordulóján, de ezen kívül nem sok szó esett róla.

Miért kell akkor, legalább egy emlékbeszédben, emlékét mégis feleleveníteni, holott az ókortudományban mindig egy kicsit különnek, egy kicsit talán csodabogárnak is tekintették, azon kívül pedig csak a néprajztudományban hatott és talán hat ma is? Több okból. Először is azért, mert Marót Károly azon kevesek közé tartozik, aki egy végiggondolt elméletet dolgozott ki a szellemi élet kialakulásáról, melynek alapján a nyelv, a mágia ill. vallás, a költészet eredetét, de későbbi formálódását is megmagyarázhatónak tartotta. Ez akkor is figyelemreméltó eseménye a magyar szellemi életnek, ha az elmélet gyenge pontjai az alkalmazáskor olykor ki-kiütkeznek. Ez az elmélet elvszerűen szakított a 19. század történeti szemléletével, s ennyiben valóban modern volt és európai. Kár, hogy bár történetiség

⁷⁶ Der kallimacheische und der homerische Hexameter: Nachrichten der Göttingischen Gelehrten Gesellschaft 1926. 197-229.

⁷⁷ Vargyas Lajos, A magyar vers ritmusa. Bp. 1952. A vita: A MTA Társ.-tört. Tud. Oszt. Közl. 3, 1953, 219-257, Harmatta: 237-42. Vö. még Marót K., Néhány szó a szólámról: A MTA Nyelv- és Irod.-tud. Oszt. Közl. 13, 1958, 83-7. A ritmusról vö. amit Ady Endre első versköteté c. tanulmányában mond: Napkelet (Kolozsvar) 2, 1921, 247-8.

⁷⁸ Az epepeia helye a hősi epikában. Bp. 1964.

és nem-történetiség egymásra hatása, dialektikus egysége az elméletben adva volt, Marótnál a hangsúly mindig a nem-történeti, a változatlan, az ösztönvilág felé tolódott el. Az elmélet a századforduló lélektanára, az alaklélektanra és a mélylélektanra épült — ennyiben is modern volt és európai —, de ezen túlmenően felhasználta az etnológia és a folklór-költészet kínálatát tanulságokat is. Volt azonban az elméletnek egy sajátosan magyar gyökere is, nevezetesen az Ady-élmény, amit Marót maga jelöl meg, mint elméletének egyik ihletőjét.⁷⁹ Az elméleten túl, közelebbről a folklór-költészet tanulásaiból merített az ókortudós, úgy, ahogyan pályája kezdetén már programként megjelölte. Marót azonban mindezzel nemcsak a magyar ókortudományt akarta megújítani, az ókor egységben látását (az ókori Kelettel való foglalkozást is beleértve), az ókortudomány kor- és időszerűvé tételét, az élettel való kapcsolatát előmozdítani (a kort érdeklő kérdések és megközelítések, az alkotó, közönség és hagyomány kölcsönhatásának hangsúlyozása pedig már talán a modern hermeneutikát is előlegezi), hanem a magyar szellemi életre általában is hatni akart. Sikerült-e ez?

Ha jobban megvizsgáljuk, Marót elgondolásai a magyar szellemi élet nem jelentéktelen áramlatával mutatnak rokonságot. Említettem, hogy a tudománypolitika egy fontos kérdésében egy oldalon állt Kerényi Károllyal, akinek erjesztő hatása a magyar szellemi életben bajosan tagadható. A kérdés pedig több volt, mint egyszerűen tudománypolitikai: Arról volt szó, hogy leszűkül-e a magyar ókortudomány vagy kitágul a köre. Egyetértettek abban is, hogy a lélektan felé keresték a megújulás útját, Marót előbb, Kerényi később, utóbb, a Jung felé való tájékozódásban Kerényi előbb, Marót később.

Mindkettő az ókor időszerűségének meglátásáért küzdött, mindkettő az ókor egységben látását munkálta. Pályájuk vége felé elidegenedtek egymástól, valószínűleg egyik sem örülne, ha hallaná, hogyan rokonítom őket, és valóban tudományos munkásságuk nagyon eltérő jellegű, mégis, bizonyos lényeges pontokon egy irányban keresték a jó utat.

Ez azonban még mindig csak az ókortudomány belügyének volna tekinthető, ha vannak is a magyar szellemi életet általában érintő elemei. Marót azonban nemcsak Kerényivel mutat rokon vonásokat, hanem egy olyan görög-szorgolattal is, aki nem volt szakmabeli: Németh Lászlóval. Marót is, Németh is a lélek mélységei felé vagy felől keresték kérdéseikre a választ. A görög "emlékezetén még átdereng a barbár világ... De a görög önmagát felülmúló barbárság, örvény fölött kapaszkodó lángész" írja Németh László a *Görögök vagy a halott hagyomány* című tanulmányában, melynek már a címe is

⁷⁹ Ady-filológia I. Földessy Gyula: Napkelet (Kolozsvar) 2, 1921, 619-20.

sokatmondó.⁸⁰ A magyarság alól, írja Németh éppen Kerényinek, “hiányzik... a civilizáció szigetelése, de éppen ezért szabadabban érintkezik benne a mély és a magas, az ösztönélet gyökere és a kifejezés virágai közt nagyobb a távolság, de rövidebb nála az út — ugyanaz a «közvetlen út» ez, melyet is a görögök nagyságának, vagy ha úgy tetszik, zsenialitásának érzek”.⁸¹ E mondatot elmélete értelmében nagyjában Marót is elfogadhatta volna, de a két idézet mégis elég világosan mutatja a kettejük közti különbséget. Németh a *magyar* és a *görög* lélek mélységeinek rokonságát kereste, hogy ebbe elmélyedve, ebből vonjon le tanulságokat, s erre építsen művelődésbölcseletet és művelődési programot. A nemzetkarakterológia Maróttól sem volt egészen idegen (mint az egész kortól sem), legalábbis ami a görögök különlegesen tehetséges voltát illeti, de őt *általában* az emberi lélek mélységei érdekelték, s beérte azzal, hogy csak a tudományos kutatás számára adjon programot. Amiben nagyon közel álltak egymáshoz és korukhoz, az az Ady élmény volt. Németh úgy nyilatkozott, hogy Proust és Sophoklés mellett Ady csinálta benne a legnagyobb forradalmat, s már *Az Ady pör* című, 1928-ban írt tanulmányában egyértelműen mellette állt ki,⁸² Marót pedig, láttuk, hogyan küzdött Adyért (anélkül, hogy kritikátlanul dicsőítene), s még elméletének kialakulásában is Adyt tartotta ihletőnek. Megegyeznek a 19. század iránti ellenszenvükben (megint nem azonos okból), megegyeznek az óorkutatás teljességre törekvésének igényében,⁸³ s megegyeznek a népköltészet fontosságának hangsúlyozásában (formulák, szólam). Marót, a nagy olvasó, biztosan olvasott Németh Lászlót, de csak egészen ritkán említi, akkor is kritikusan, Németh sem sokat beszél Marótról, de valószínűleg olvasta. 1938-as Berzsenyi tanulmányában legalábbis nagyon Marótosan fogalmaz: “Ismeretes, hogy a népköltészet nem annyira szavakkal, mint szólamokkal dolgozik: az egyszer megtalált (ez jellegzetes Marót féle kifejezés!) szerencsés kifejezés közkinccs, amely mindig beiktatható, ahol hasonló érzésről kell jelt adni. Ugyanezt találjuk nagyobb mértékben Homerosnál. Az Ilias nem szavakból áll, hanem mozaikként összerakható szólamokból.”⁸⁴ Ezt Marót is írhatta volna.

Nemcsak Németh László gondolataival mutat azonban közös vonásokat, hanem a Németh Lászlót igazán nem szenvedhető Máraival is. Márai az *Egy polgár vallomásaiban* arról a damaszkuszi reggelről ír, mikor “«átmenet» nélkül... egyszerűen, megkerülhetetlenül

⁸⁰ Görögség vagy a halott hagyomány (1934-ből): A minőség forradalma. Kisebbségben. Bp. 1992. (Püski) I. 75 (a továbbiakban is e kiadás kötet- és lapszámát idézem). Németh és a görögök viszonyáról vö. Ritoók Zs., Németh László és a görögség: Irodalomtörténet Ú. f. 37 (2001), 397-411.

⁸¹ Levélváltás I. Németh László levele Kerényi Károlyhoz: Válasz 2, 1935, 14.

⁸² Németh L., Fantomok ellen (1940-ből): II. 917. Az Ady pör: III. 1492-1504.

⁸³ Németh L., A Magyar Rádió feladatai (1934-ből): I. 616.

⁸⁴ Berzsenyi útja (1938-ből): I. 538.

és könyörtelen világosságban derengett előtte(m) hogy «mit kellene csinálni». Nem más ez, mint világosság, sugár, melynek fényénél egyszerre belátod az élet táját — a pillanatot látod, ami az élet, két megsemmisülés között... Aki ezt a pillanatot munkájában, élethez, világhoz való viszonyában nem élte meg, elmulasztotta az élet egyik nagy, nehezen magyarázható kalandját”.⁸⁵ Mindez, (s amit nem idéztem) nagyon emlékeztet Marót “szublogikus pillanat” gondolatára. Marót kétségtelenül ismerte Márait, a szublogikummal kapcsolatban többször hivatkozott beszélgetésben a *Vallomások* idézett helyén Máraitól elbeszélte Poincaré-esetre. Nem tudom bizonyítani, hogy Márai ismerte Marót szublogikum elméletét, még kevésbé, hogy személyesen is kapcsolatban lettek volna, de mikor a *Béke Ithakában* második részében Kalypsó ezeket a szavakat intézi Télemachoszhoz: “Ti itt a földön manapság csak esküdtök, többé-kevésbé jóhiszeműen... de volt az idő elején egyféle eskü, ami több mint ígélet. Volt egy pillanat a végtelen időben, amikor az eskü cselekedet volt”,⁸⁶ valószínűleg minden Marót-ismerőnek Marót *Der Eid als Tat* című dolgozata jut eszébe, ahol Marót az eskü kapcsán fejti ki a maga szublogikum elgondolását, a szublogikus, érzelmileg felfokozott állapotban való cselekvésről, melyet szóbeli “magyarázat” követ.

A művelődéstörténet szempontjából azonban végül is nem az a lényeges, hogy ki kit kedvelt vagy nem kedvelt vagy kivel volt személyes kapcsolatban, hanem inkább az, hogy személyes rokonszenvek vagy idegenkedések, esetleg ellenszenvek ellenére is hasonló elemek jelennek meg elgondolásaikban. Különböző emberek, különféle vérmérséklettel, különböző világszemlélettel egyformán lelkiismereti kérdésnek tekintették, hogy figyeljenek koruk kérdéseire magyar és európai vonatkozásban egyaránt, hogy megértsék azokat és feleletet adjanak azokra, sokban különbözőket, de — hogy Marótosan fejezzem ki magam — egyaránt visszhangosakat, ha ezek a visszhangok, természetesen, nem ugyanazokban a körökben keletkeztek is és nem voltak egyformán nagyok. A Marót jelenség nemcsak az ókortudomány számára érdekes, hanem a két háború közti egész magyar szellemi élet szempontjából is, ha Marótnak, aki éppúgy a kor szellemi ütőerén tartotta kezét, mint az említettek és még számosan mások, már csak sajátos nyelvezete miatt is, nem lehetett akkora hatása, mint nekik. Ezért tartottam szükségesnek, hogy ügyét halála után csaknem négy évtizeddel elővegyem, s egykori tanárom emléke előtt a magam koszorúját letegyem.

⁸⁵ Egy polgár vallomásai. Bp. 1990. 346-8. Hasonlóan a félig tudatos — félig öntudatlan szublogikus pillanat gondolatára emlékeztet Márai egy 1951. végéről való feljegyzése: “Bor nélkül nem lehet írni. De borosan sem lehet írni. Csak révületben és önkívületben lehet írni, de józanon.” (Ami a Naplóból kimaradt. 1950 — 1951 — 1952. Toronto 2001. 246.)

⁸⁶ Béke Ithakában. Bp. 1991. 143.